

پوهنتون سرپل
مجله علمی - تحقیقی ارمان انبیر
سال دوم، شماره دوم (مسلسل چهارم) ۱۴۴۷ هجری قمری

خواجه نظر هویدا ایجادیده اسلام مقدس دینی بویروغلری نینگ انعکاسی

باشیپیلرمن سید نورالله امینیار^۱

قیسقر تمه

تورک اوزبیک تیلی و ادبیاتی خزینه سینی اوز ایجادیاتی بیلن بای ایتگن، دینی و تصوفی ادبیات نماینده لریدن بیری خواجه نظر هویدادیر. هویدا انسانی ایش و تلاش، اینتیلیش و حلال رزق-روزی قولگه کیریتیش اوچون اونده یدی و ترغیب ایتهدی. تحقیق موضوعی هویدا ایجادیده اسلامی شریعت و دین بویروغلریگه عمل قیلیش یول-یوریروغلری نینگ انعکاسی دیر، اوشبو تحقیقه کتابخانه یوسینی دن آسیغلندی. تحقیق هدفی ایسه انسان یخشی تربیه لیشی توغریسیده تربیه لاوچی فکر و ملاحظه لرنی یاریتیش دیر. هویدا ایجادیده تینگری تعالی حمدی، اسلام مقدس دینی نینگ ساوچیسى حضرت محمد صلی الله علیه و سلم گه تیگیشلی نعت و تورت بو یوک خلیفه منقبت لریدن کیین اوچماخ و تموغ، طاعت و عبادت، انسان و انسانیت اورینلری، یخشیلیک و یمانلیک نتیجه لری توغریسیده سوز یوریتیلگن. هویدا ایجادینی اورگنیش انسانگه توغریلیک، ریاسیز طاعت-عبادت قیلیش، انسان مقامینی ارداقلش و چین یورکدن خدمت قیلیش، توغری بولیش و ایگریلیکلردن بیراقلینیشی ساوغه کیلتیره دی. **آچر سوزلر:** اسلام مقدس دینی، انسان و انسانیت، اوچماخ، تموغ، تورک اوزبیک ادبی تیلی، دینی و تصوفی ادبیات.

^۱ جوزجان بیلیم یورتی، اورگنیش و تربیه لش بیلیم اوی، اوزبیک تیلی و ادبیاتی بولیمی نینگ استادی.

کیریش

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ أَشْرَفِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ
وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ.

هویدا انسانی ایش و فعالیت‌گه اونده‌یدی، غفلت اویقوسیدن اویغانیش، دین و شریعت بویروغلیرگه ماس تینگری نینگ عبادتینی بجریش، ایگریلیک، یمانلیک، یلغانچیلیک و ریاکارلیکدن وازکیچیش، توغریلیک، یخشیلیک، حقیقی مسلمان بولیش تمان چقیره‌دی. انسان قنچه یشه‌سه هم، اداغده بارر اورنی بیلی، بو آچون بقا سیز، منگو و جاویدان تورموش بیر آستی‌گه باریش و اولیمدن کیین اوز عمللریگه قرب اوچماح یا تموغ‌گه تمان یول آلیش؛ انه شو باعث تموغ‌غ عدایدن قوتیلیش و اوچماح نعمتلریدن آسیغلتیش مقصدیده یخشی بولیش و یخشیلیک و احسان قیلیش‌گه اونده‌یدی. بوریغلیریمیز نینگ «خدادن قورقمه‌گندن قورق»؛-دیگن آته‌لیک اوگیترلی یوزه‌سیدن، هویدا یول-یوریغلی، خدادن قورقیش و تینگری بویروغلیرگه ماس یول باریش و عمل قیلیش، انسانی یمان و قوله‌سیز عمللردن واز کیچتیریب، یخشی خلق و اطوار ییلن یشش طرزینی چاغداش و کیلگوسی نسللرگه اورگته‌دی و تعلیم بیره‌دی.

اوشبو مقاله‌نینگ یازیشده هویدا دیوانی‌نینگ اینگ سونگی تحقیقی و علمی چاپی و اونگه تیگیشلی علیشیر نوایی، ظهیرالدین محمد بابر، شیخ سعدی شیرازی، خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی اقبال لاهوری و ... شاعرلر و عالم‌لر دیوانلری و یازیشمه‌لریدن آسیغلتدیم؛ البته بو یولده منبع‌لر و ماخذلر قیدیریب موضوع‌گه تیگیشلی مساله‌گه بعضی بیر قینچیلیکلرنی هم باشند کیچیریش هر بیر تحقیق‌ده یوز بیریشی ممکن. تحقیق آقیمیده‌گی قوییده‌گی سوراقلرگه جواب قیدیریش و تاپیش هدف تمان یول آچیش دیر.

۱- هویدا ایجاده‌ قیسی موضوع‌لر کوپراق انعکاس تاپگن؟

۲- هویدا ایجادینی اورگنیش انسانگه نیمه لرنی ساوغه کیلتیره‌دی؟

هویدا دیوانی عزیز اولکه‌میزده رحمتلی استاد هدایت‌الله هدایت آرقه‌لی و کینچه‌لیک حرمتلی استاد رحیم ابراهیم اهتامی ییلن تولیقراق شکلده باسیب چیقربیلدی. اوشبو تحقیقی مقاله انه شو سونگی نسخه اساسیده تیارلنگن.

هویدا تنگری تعالی‌گه یالباریب، التجا ایلب، سیغینه‌دی، عمر بویی بولیب اوتگن خطا و

گناہلریگه تولیق حیاتدن ندامت لرقلیب دیدی:

خالقا کوپ ایلادیم فسق و فجور
من گنه لیک قول ایرورمن سن رحیم

(هویدا، ۱۳۹۱ص. ۳۰۳)

خالقا دایم منگا بیرگیل امان
تانگلا تارتقاندہ ترازوغه عمل

(هویدا، ۱۳۹۱ص. ۳۰۳)

خالقا کوپ ایلادیم جرم و خطا
بو هویدای غریب چیمیانینی

(هویدا، ۱۳۹۱ص. ۳۰۵)

اولوغ متفکر ذواللسانین شاعر و یازووجی امیرالکلام علیشیر نوایی نینگ مثلسیز اثری بولمیش
خمسه ده ایتگنی دیک:

«یولنی یمان یخشی سیدین یمه غم
بسم الله دیگیل و قویغیل قدم»،

- هویدا هم تنگری گه:

الهی سین کرم بیرله کیچورگیل ای خداوندا
گناه جمله مومن نی ایا معبود بی همتا

(هویدا، ۱۳۹۱ص. ۲۷)

-دیب یالباریب، اولوغ ایگمدن حیات آقیمیده عملگه آشگن یازوغ- گناهلردن کیچیریم تیلر
ایکن بیراق عظیم الشان قرآن شریف آیت لریگه تیه نیب، تنگلا محشر کونیده مشکلیم آسان ایله دیب،
توبه ایتیب حضرت سید کونین «سبحان الذی اسری» آخر زمان پیغمبر نینگ حرمتی طفیلی قیامت هولیدن
قوتیلیش نی ایستب:

امیدیم کوپتورور «لاتقنطوا من رحمة الله» دین

اگرچندی که ناشایسته ایشلار ایلاسام بریا

اوشل هول قیامت نی الهی ایلاگیل آسان

به حق سید کونین «سبحان الذی اسری»

(هویدا، ۱۳۹۱ص. ۲۷)

هویدا تنگری حمدی دن کیین انبیار نگینی، رحمه اللعالمین، امام المتقین، شفیع المذنبین، هادی

المضلين و آفتاب والضحى ديب حق رسولینی ارداقلب، دیدی:

بیچاره لر غمخواری سن، درد دلیم تیماری سن

پشت و پناه امت گا سن، ای شافع روز جزا

بی راهبر یولغه کیریب، قالدیم ارا یولده هاریب

آزغوردی یولدین نیلایین، یا احمدنا نفس و هوا

یا رحمة للعالمین، ای انبیالارغه نگیین

ای سید روی زمین، ای پیشوای انبیا

سین سن رسول عالمین سین سن امام متقین

سین سن شفیع المذنبین، هادی المضلین اهدنا

زهده اهلای بیرله همنشین، عشق اهلایغه عین الیقین

مرآت قلب المومنین، ای آفتاب والضحی

(هویدا، ۱۳۹۱ ص. ۲۸)

علامه محمد اقبال لاهوری هم بو حقهده دیدی:

هرکجا هنگامه عالم بود رحمة اللعالمینی هم بود

(لاهوری، ۱۳۸۴ ص. ۳۶۹)

تنگری حمدی، رسول نعتی دن سونگ تورت بویوک خلیفه منقبتلرینی قوییده گیچه بیان ایتهدی:

بیررسی صدق و صداقت او جیده بدر منیر

بیرلاری عدل و عدالت برجیده شمس الضحی

بیرلاری حلم و حیا اقلیمیده بحر حیا

بیرلاری لطف و کرم اورنگیده کان سخا

(هویدا، ۱۳۹۱ ص. ۲۹)

انسانتی کبر و غرور اقلیمیدن بیراقلنیشگه ترغیب ایتیب، تواضع و کمترلیک تمان چقیره دی، گوهر

بیر یوزیده یوقاری تورمه ی، سو تگیده مسکن اختیار قیلگنی سبیلی بهاسی آشتی و ارزشلی بولدی،

دیب تکبر ایتمس لیککه اونده یدی:

ای هویدا خاک بول قیلمه تکبر ذره بی توتتی گوهر کم اوزینی، بولدی آخر پر بها

(هویدا، ۱۳۹۱ ص. ۳۴)

ہویدا دنیا نینگ بی بقالیگینی ایسلب، حضرت ابوالبشر آدم صفی اللہ دن باشلب، برچہ پیغمبرلر و آل و اصحاب رسول اللہ گچہ ہیچ بیرری تیریک قالمہی، کیلیب بیر کونی عالمدن اوتدیلر، اوشبو سینا و عالمیدہ تنگری دن اوزگہ ہیچ نیمرسہ منگو قالمہی بیر کونی زوالگہ اوچرر و فنا بولر، یلغوز گینہ باقی و جاویدان اولوغ تنگری دیر و بس. شوندهی ایکن، پس نینگہ انسان یخشی بولمہ سین و یخشیلیک قیلمہ- سین و یخشی یشہ مہ سین و یخشی آت اوزیدن قالدیرمہ سین!؟

انہ شو باعث اولوغ متفکر علیشیر نوایی و قلم، شجاعت و سیاست اربابی ظہیرالدین محمد بابر نینگ بو توغریدہ گی سوز اینجولری اورینلی دیر:

بو گلشن ایچرہ کہ یوقتور بقا گلیگہ ثبات

عجب سعادت ابرور چیقسہ یخشیلیک بیلہ آت

(نوایی)

باری ایلگہ یخشیلیغ قیلغیل کہ موندین یخشی یوق

کیم دیگا یلر دهر ارا قالدی فلان دین یخشیلیغ

(بابر، ۱۳۶۲ ص. ۳۶)

ہویدا تعلیماتی آدم اولادیکہ بیر عبرت درسی دیر نیمہ اوچون انسان بولیب یشب خدمت قیلمہ سین؟ «یخشیلیک قیل سوگہ سال بیلسہ بلیغ بیلسہ خالق» - دیگنلر

بودنیا بی بقایی دور، قنی آدم، قنی حوا؟

قنی شیث و قنسی نوح و قنی ابراہیم و سارا؟

قنی اسماعیل و ہارون، قنی اسحاق عزیز آخر؟

قنی یعقوب، قنی یوسف، قنی شمعون یا ہودا؟

قنی صالح، قنی ہود و قنی اول دانیال و لوط؟

قنی جرجیس، قنی حرمل، قنی یونس، قنی عیسی؟

قنی داود و سلیمان، قنی اسکندر دوران؟

قنی ذوالکفل، قنی ایوب، قنی یحی و زکریا؟

قنی لاوی، قنی رویل، شعیب و اشمویل یوشیع؟

قنی ابن یمین شعیا، قنی ہارون، قنی موسی؟

قنی لقمان، قنی ادريس، قنی خضر و قنی الیاس؟

قنی یستخر طالوت، قنی اوزغان ارمیا؟

قنی اول احمد مرسل حبیب حضرت بیچون؟

کورارموسن قیان باردی اوشل مختار کبریا؟

قنی اول چار یار با صفای سیسد کونین؟

قنی ازواج اطهار و قنی فاطمه و زهرا؟

هویدا اعتماد ایتمه جهان بی بقایی غه

خدانینگ ذکرینی قیلغیل باریدین قالدی بودنیا

(هویدا، ۱۳۹۱ص. ۳۳-۳۴)

آدم اولادینگه خطاب ایلب، یولینگده و اوترونکده تورلی قیینچیلیک، توسقینچیلیک و خطرلر تاپیلگنده غفلت اویقوسیده یاتمه، سحرخیزلیک پیشه قیلب، تنگری گه رجوع قیل و قیلگن یازوغلرینگدن توبه و استغفار قیل، سیوگی و محبت بیلن مراد-مقصدهگه بیتیش ممکن، انسان بیر-بیراویگه محبت یولی بیلن بارسه اونیملی و آسیغلی بوله دی، محبت درختی میوه لی و ثمره لی دیردیب، کونگیل اونداوینی چیقرب دیدی:

سینینگ آلدینگدا بولسه ای دلا تورلوک خطر پیدا

نه دیب غافل یاتور سن قیل سحرلار چشم تر پیدا

خداغه ییغلاغیل قیلغان گناهینگ یاد ایتیب هرتون

بولور فیض فتوح باشینگ اوزا وقت سحر پیدا

کیشی کیم بی محبت ایستاسه تاپمس مرادینی

محبت بیرله تیکسنگ چوب بید ایلر ثمر پیدا

(هویدا، ۱۳۹۱ص. ۳۷)

شونینگدیک نادره بیگیم محبت توغریسیده قیزیق سوز یوریتیب، آدم اولادی بولسنگ محبتلی

بولگیل؛ محبتینگ بولمه سه آدمیلیکدن بیراق سن دیدی:

محبت سیز کیشی آدم ایمسدور گر آدم سن محبت اختیار ایت

(نادره بیگیم، ۱۳۶۸، ص. ۴۱)

بو آچونده مست - مستغرق بولیب، دنیا حسابی بیلن کیچه-کوندوز حیات کیچیره سن، قیلگن حساب کتابینگدن تانگلا محشر کونی بیرمه بیر یخشی و یمانینگدن حساب بیریشینگ کیره ک، بو

عالمده قیلگن ایشلرینگدن بیخبر و غفلتده سن؛ لیکن صحرای محشرده حجاب سیز برچه سی کورینر، او بیردن قاچر یورتینگ بولمس. اوچماحلا ایشیگی نینگ آچر یولی احسان ایتیش دیر، آچیق قول لیکلر یوزیده هر بیر یاییق و بیکیتلگن ایشیک آچیلیشی ممکن دیدی:

حساب دنیا ایلا رسن حساینگدین بولوب غافل

بیرو رسن ذره ذره نیک و بد لارغه حساب اندا

نه قیلغان ایشلارینگ مونده کورونمس بیخبر دورسن

اوشل صحرا ده بولغای جمله کارینگ بیحجاب اندا

قاچار سن سایه ده مونده چیدالما ی اندک ایسیغدین

نیتار سن تانگلا ای غافل مشدد آفتاب اندا

خداییم سورسه ای بندم نه کیلتوردونگ منگا ایغیل

بولوبان سرنگون شرمنده نه بیرگوم جواب اندا

کلید جنت الاعلی «هویدا» دست احسان دور

که هر یانه ایلیک سونسانگ بولور ییل فتح باب اندا

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۳۷)

انسان قدر-قیمتینی تیریکلیگیده بیلیشی کیرهک، افسوس و مینگلرچه افسوس که اوشبو چاغده

بیر-بیری نینگ قدرینی بیلمه ی، اولگندن سونگ اونی قدر لب ارداقه یدیلر، قولینگدن کیلسه، کوچینگ

ییتگونچه یخشی کیشیلر خدمتین قیلگیل، نیگه که کمانسیر اوق هدف گه یتیشی بیراق دیر.

دریغا حیف بیر-بیرین قدرینی بیلماسلر

قیلور اولگانیدن سونگ هر نیچوک آدم قدر پیدا

هویدا تورمه ایمدی یخشی لار نینگ خدمتین قیلگیل

کمان سیز یتگانی یوقتور هدفقه بولسه تیر پیدا

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۴۱)

دردسیر کیشی دردلی کیشیلر حالیدن خبر سیزلر، دردلی کیشیلر تانگ آتغونچه درد چیکیب آه و

فریاد ایتهدیلر، بیراق درد سیزلر کوزلریگه یاش هم ایلمه یدی، طاعت-عبادت قیلیب خدانینگ یادی

بیلن یول بارگیل، بیلرسن که اوچتلر-درختلر اول برگ و گل قیلیب کینچه لیک میوه و حاصل بیرهدی،

تنگری نینگ یولی گه کیرسنگ توغری یولگه آدیم باسیب توغری بولیب توغری یورگیل، نیگه که

ایگری کیشیلر ایگریلیکلرگه دوچ کیلیب، خطرلی یوللرگه اوچره یدیلر.

کیشی نینگ دردی بار ایرسه قیلور آه سحر پیدا

ولیکن بولماغای بیدرد لارغه چشم تر پیدا

سالیبان برگ بارینگی کیریپ یولغه سبکرو بول

شجر اول سالیب برگین قیلور سونگره ثمر پیدا

خدانینگ یولغه کیرسانگ یوروگیل راست یول بیرله

بولور کجر و کیشیغه هر قچان راه خطر پیدا

(هویدا، ۱۳۹۱ص. ۴۶)

زیریکیش و غفلت اویقوسی انسانی ایشلش و یخشی فعالیتلر آله آلیب باریشی دن آرقه ده قوییب، ایلگری کیتیشی و خلق الله گه خدمت قیلش یولیده کته توسیقلر و توسقینچیلیکلرنی قرار بیریب، قالاقلیکده سقله یدی، اوچماح کیره ک بولسه، غفلت اویقوسیدن اویغانگیل دیب، اوگیت بیرهدی:

دلاغفلتدین اویغانگیل سنگا جنت کیره ک بولسه

گناهینگه ندامت قیل اگر رحمت کیره ک بولسه

(هویدا، ۱۳۹۱ ص. ۲۲۹)

فلان ابن فلان من دیب، اورینسیز مغرور بولگن کیمسه لرگه تنبیه قیلیب اخیرده همه لرینگ بار و یوقینگ بیلن بیرآستی بولیشینگ حتمی، کویپنچه دنوی دانگ و شهرت لر انسانلرگه آفت و بلالر یاغدیریلیشی گه سببچی بوله دی دیب، اوگیت بیرماقچی بوله دی.

فلان شیخ و فلان صوفی دیگانغه بولمه غیل مغرور

بو شهرت دور سنگا آفت، قیلور نفسینگ هوا پیدا

اوزونگا نازیش ایتمه ایل ارا ابن فلان من دیب

نیچه ابن فلان غه بولدی بیر آستیده جا پیدا

(هویدا، ۱۳۹۱ص. ۴۹)

شاعر ینه بیر غزلیده «نسیمی» گه تلمیح ایتیب، یارنینگ وفاسیزلیگی و رحمسیزلیگیدن نالیب «نسیمی» کبی مینی اولدیریش و قانیمنی توکیب تیریش جایز و مباح بولدی دیب، یارنی شمع گه و اوزینی اونینگ اوتی گه کویدیره دیگن کپه لککه اوخشه تیب دیدی:

یارغه مین زار نی اولدیرماکی بولدی مباح

چون «نسیمی» بو تیریم سویدورماکی بولدی مباح

هر کیچه خلوت ایچیده شمع حسنین یاندوریب

مین کبی پروانه نی کویدورماکی بولدی مباح

(هویدا، ۱۳۹۱ص. ۷۱)

نسیمی نینگ اولیمی حقیده، اینیقه تاریخی توغریسیده تورلی روایتلر بار. رفع نینگ بشارت نامه سیگه کوره) بشارت نامه ده، تألیف ییلی (نسیمی بیلرچه زندانده قالگن، کین اولدیریلگن. بونگه کوره شاعرینگ ۸۱۱ دن آلدین اولدیریلگن بولیشی کیره ک. باشقه بیر منبعگه کوره امیر یاش بیگ زمانیده (۸۲۴-۸۲۰) آره سیده تیریمی اوزیلیب اولدیریلگنی قید ایتیلگن.

ظلم و ستم نی پیشه قیلمه، ایغینگ آستیده گی بیر چومالی یعنی مورچه گه هم ظلم ایتمه، تانگلا محشرده ظالم کیشیلرگه قتیق عذاب وعده قیلینگن.

ایاغیم آستیده دیب مورچه غه ظلم ایتمه حشرده ظالم ایلیغه عذاب و کلفت ایمیش

(هویدا، ۱۳۹۱ص. ۱۱۹)

بابر و حافظ کبی گاه یارنینگ فراقی وصال اشتیاقی و یا شعر و ادبیات بازاری نینگ کسادلیگی

سبیلی:

«سخندانای و خوشخوانی نمی ورزند در شیراز

بیا حافظ که تا خود را به ملک دیگر اندازیم»

(حافظ، ۱۳۷۲، ص. ۲۴۵)

یا:

«کیلیدی اول وقت که باشیمنی آلیب کیتگایمین

عالم ایچره ایاغیم بیتگانچه بیتگایمین»

(بابر، ۱۳۶۲، ص. ۷۵)

کونگلی تیلانگان مراد غه بیتسه کیشی یا بارچه مرادلارنی ترک ایتسه کیشی

بو ایکی ایش میسر اولماسه عالمدا باشینی آلیب بیر ساریغه کیتسه کیشی

(بابر، ۱۳۶۲، ص. ۷۵)

-دیب، یارنینگ فراق اوتیگه تاب و طاقتی تاق بولگن شاعر کونگیل اوندوینی بوندهی

چقیریب دیدی:

اورتادی جانا مینینگ بغریم نی ناز اشتیاق

قالمه‌دی صبر و قراریم طاقیم هم بولدی تاق

کویگالی یوقتور فراقینگ اوتیغه تاییم مینینگ

باش آلیب کیتسام موکین روم و یمن، شام و عراق

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۱۳۷)

شونده‌ی قلیب عرفان و تصوف نماینده‌سی بولمیش خواجه نظر هویدا، دنیوی ادبیات، عشق و عاشقلیک سوز و المری، فراق اوتی و هجر مهلک و قراشامی دن نالیب، عشق‌ده آه سوزان، سینه بریان‌لیکنی چیدش، عشق یولیده سکندر ملکی و فریدون تاجی کیره‌کمس؛ بلکه مردلیک و رستم کبی مردانه‌لیک، تنله‌گن باتورلیک و قورقمسلیک کیره‌ک، دیب دنیاوی سیوگینی کویله‌یدی و ترنم ایت‌ده‌ی:

عشق ارا عاشق همیشه و اله و مجنون کیره‌ک

آه سوزان، سینه بریان، کوزلاری پر خون کیره‌ک

کار هر نامرد ایماسدور عشق ارا قویمق قدم

رستم دستان کیره‌ک یا مرد افلاطون کیره‌ک

بولسه هرکیم باشیده سودای عشق اول پری

نه سکندر ملکتی، نه تاج افریدون کیره‌ک

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۱۴۲)

برچه‌لر سوردی و سین مینینگ حالیمنی سوره‌مه‌ی، حالینگ نیچوک دیش دن عار ایله‌دینگ

دیب، یاردن شکایت ایلر ایکن:

برچه سوردی حال دردیم، سن کیلیب حالینگ نیچوک

ای «هویدا» ی غریبیم دیگالی عار ایلا‌دینگ

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۱۴۵)

هویدا غزلی نینگ قوییده گی مصرع سی بابرینینگ:

«مینینگ کونگلیم که گل نینگ غنچه سیدیک ته‌به‌ته قاندور

اگر یوز مینگ بهار اولسه آچیلماغی نی امکان دور»

(بابر، ۱۳۶۲، ص. ۶۲)

-دیگن غزل مصرعی گه جوده یقین و ماس کیله‌دی:

ایا وای دلبر ظالم منی کوپ ناتوان قیلدینگ

قیزیل گل غنچه سی دیک ته به ته بغریمنی قان قیلدینگ

(بابر، ۱۳۶۲، ص. ۱۵۱)

یارنینگ بی التفات لیگی و اغیارگه لطفی اونینگ یوره ک بغرینی کویدریشی، منصور حلاج دیک دارگه تارتیلیش عذابی دیر، شو باعث دن باشیم نی دیوارگه اوریش گه مجبور من دیب قلبی نینگ یاره لرینی آجیب بیرهدی.

کویدورگالی من زارنی کوزوم نینگ آلدیده توروب

ناز ایلاسه اغیارغه من بیغلامای کیم بیغلاسون؟

جلاد کوزی اولتورگالی غم ارقانی بیرله آلیب

منصور ینگلیغ دارغه، من بیغلامای کیم بیغلاسون

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۱۹۴)

نادره هم انالالحق ماجراسی و منصور حلاج دارگه تارتیلیشی گه اشاره ایتیب دیدی:

انالالحق ماجراسین ایلادینگ فاش کیل ای منصور استقبال دار ایت

(نادره، ۱۳۶۸، ص. ۴۱)

مقصد یولیگه آدیم باسماقچی بولسنگ سیکین-سیکین یوروگیل، نیگه که بیراق یولگه کیتیشینگ هدف قلیب کوز اونگینگده تورگن. بیراق یولده توشگن کاروان سیکین-سیکین یورر، آشوققن و عجله قیلگن کیشی مقصدگه یته آلمسلیگی انیق.

قدم مقصدگه قویسنگ بول روان آهسته -آهسته

بیراق یولغه یورار میش کاروان آهسته -آهسته

جدل ایلاب یتالمس بو یولغه گریتای دیسنگ

آشوقمه بیلچی چون ریگ روان آهسته -آهسته

هر ایشغه قیل تحمل بی تحمل بولمه غیل زینهار

تحملدن بولور بیر بوستان آهسته -آهسته

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۲۳۰)

بیگیت لیکنی غنیمت بلیب عبادت قیل، خواجه سیگه یخشی ایشله دیدگن و جرار قول

سیوگیلی دیر. لیکن گنگ و کرلرگه اوشبو نصیحت آسیغ سیز دیر.

یگیت لیکنی غنیمت بیل عبادت قیل عبادت قیل

سویوکلیک بولغوسیدور خواجه غه قول کارگر بولسه

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۲۳۵-۲۳۶)

کوزونگ اویقوده ای غافل هنوز اویغانغانینگ یوقدور

لحد اوییده اویغانیب، کورر سن هر خطر بولسه

نصیحت نی «هویدا» کیم ایشیتسه اونگا صرف ایتگیل

اونونگی قیلمه ضایع اول کیشی کیم گنگ و کر بولسه

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۲۳۶)

علیشیر نوایی انسان عمری ایللیکدن آشگندن کین احتیاط بیلن تینگری عبادتینی بجریش

ضرورتینی اورغولب، یگیت لیک چاغیده کوچ و قوت بارلیگیده طاعت و تقوی، خوش و دلکش

ایرور دیدی:

آلمیش اگر بولسه تنزل ایشی

قیلمه دی ایلک ده ترقی کیشی

سکسان ارا فرض دوراوتورماغینگ

یتیمیش ارا واجب ایرورتورماغینگ

یوز ارا جان ترکینی قیلماق کیراک

توقسان اگر بولدی ییقیلماق کیراک

تینگری بویورغانغه اطاعت اوچون

عمر ایرور تقوی و طاعت اوچون

لیک ییگیتلیک چاغی دلکش دورور

طاعت و تقوی نیچه کیم خوش دورور

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۶۸)

بو بقاسیز و فانی دنیاگه دین و ایمانینگی ساتیب، یلغان -الدمچیلیک و ایگریلیک یولینی توتمه،

ایگریلیکنی ترک ایتیب، توغریلیکنی پیشه قیل، نیگه که توغریلیککه زوال یوق.

دین و ایمانینگی بیرمه ایکی کونلیک دنیا غه

راستلیغ بیرله یوروگیل توتمه ایگری راه نی

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۲۴۴)

جانی آغریمه گن جان قدرینی بیلمس، دردسیز کیشیلر، دردمندلر قدرینی بیلمسلر. گل قدرینی

هر بهارده بلبل بیلر؛ هر بیر زاغ و زغن گل و بوستان قدریگه توشونمس؛ مشقت سیز، هیچ کیم مقصدگه

بیتمس؛ آچلیغنی چیکمه گن نان قدرینی بیلمس. ایل-اولوس اراسیده کوپ سوزلمه گیل، احتیاط

قیلب اویلب سوزلمه گیل، تیز آغیزلیک قیلمه ی، سوزلاوچی و سخندانلر قدرینی بیلگیل.

آغریمای جانی نه بیلسون اول کیشی جان قدرینی

دردی یوق بیدرد نه بیلسون دردمندان قدرینی

مقصدین حاصل قیلالمس بی مشقت هیچ کیشی

تا که چیکمای آچلیقنی نه بیلور نان قدرینی

خلق ارا کوپ سوزلامه ساقلاب اوزینگنی سوزلاگیل

تیز آغیزلیق قیلماگیل بیلگیل سخندان قدرینی

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۲۴۹)

بورونغیریمیز ایتگنلریدیک: کوپ سوزله مه، آرسوزله، آرسوله سنگ هم ساز سوزله؛ کوپ

سوزله گن کیشی اوز قدر قیمتی قولدن بیرر.

زمان و اهل زمان و چرخ- فلک دن شکوه وشکایت ایله گن هویدا، ظالمر ظلمینی قرالب، بو

آچونده دردسیز و خاطری شاد بولگن کیمسه لرنی ایستریب و قیدیریب تاپه آلمه دیم دیدی:

کیمغه باریب داد ایتهی ظلم فلک دین داد نی اوتمه غای اهل زمانه ناله و فریاد نی

عیب ایتمنگ آه اورسم من نیچوک آه ایتماین شاد هرگز تاپمه دیم من خاطر ناشاد نی

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۲۵۴)

شونده ی قیلیب، هویدا ظالم فلک دن شکوه وشکایت ایتهی، یشه گن محیطی نینگ عدالت

سیزلیگی و اوزی نینگ طالع سیزلیگی دن افسوس لنیب کونگیل قیغوالمینی قوییده گیچه یاریتهی

بیرگن.

کیمگه باریب ایته بین ظالم فلک دین دادنی

اوقمه گن اهل زمانه ناله و فریاد نی

عیب قیلیمنگ آه اورسم مین نیچوک آه اورمه سم

شاد هرگز تاپمه دیم مین خاطر ناشاد نی

قیو ایشگه قدم قویدوم منگاندین زیان بولدی

مینینگ بی طالیم ای دوستلر کوپ امتحان بولدی

هویدا ایته دور ظالم فلک نینگ اهلیدین صد داد

منگه قالگنده اول ظالمنی چرخ کیج روان بولدی

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۲۵۴)

قیسی کون کیلیدیم جهانگه بولمه دیم شاد، ای کونگول

بولمه دیم زندان غمدین هرگز آزاد، ای کونگول

(هویدا، ۱۳۹۴، ص. ۳۸۲)

با بر هم طالع یوقلیگیدن نالیب، دیدی:

طالع یوقی جانیمغه بلالیغ بولدی هر ایش نی که ایلادیم خطالیغ بولدی

اوزیرنی قوییب، هند ساری یوزلانیدیم یارب نیتاین نی یوز قرالیغ بولدی

(بابر، ۱۳۶۲، ص. ۱۷۳)

محمد فضولی هم هویداگه اوخشب زمان و زمان اهلیگه قیغو-المینی بیلدیریب، دیدی:

ادوار زمان دایره حیرت ایمیش اسباب جهان مهالک محنت ایمیش

دنیايه هوس ایتمه مک ایتمکدن بیغ چون اولی حرص و آخری حسرت ایمیش

(فضولی، ۱۹۸۳، ص. ۳۳۹)

کیم دور که غمونده ناله ی زار ایتمز دردین سنه ناله ایله اظهار ایتمز

فریادینه هیچ کیمسه نون بیتمزسن فریاد که فریاد سنه کار ایتمز

(فضولی، ۱۹۸۳، ص. ۳۳۹)

«سقال آقی اولیمگه پیش رو دور» دیب، نوایی حضرتلری ایتگلر، هویدا هم اوشبو پیامنی

بیتکزیب، سقال آقردی و تیش توشتی، باشینگه قتیغ ایش توشتی، وجودینگ باغی خزان بولدی،

بهار اوتتی و قیش توشتی دیب، غفلت اویقوسیدن اویغانگیل، فرصت آز و فرصتی قولدن بیرمه گیل،

زراعت و ایکنیچیلیکنی وقتیده قیلگیل، عمرینگنی یمان ایشلر بیلن آسیغیسز صرف ایتمه! دیب، اوگیت

بیره دی.

اولوم پیغامی ایرمسمو سقال آقردی تیش توشتی

یراغینگ قیلگیل ای غافل باشینگه قتیغ ایش توشتی

وجودینگ باغینی کورگیل همه نخلی خزان بولدی

جدل ایلاب زراعت قیل، بهارینگ اوتتی قیش توشتی

(هویدا، ۱۳۹۱، ص. ۲۵۹)

سونگیج

هویدا انسان‌گه خطاب ایلب بو اوتر دنیاده قولینگدن کیلگونچه خیرلی ایشلر بجرگیل، غفلت ایتمه، اوز هم‌نوعینگه و تینگری یرتگن برچه بارلیقلرگه ترحم و شفقت ایتیب ایچکویریلیک قیلیب خدمت قیلیشگه ترغیب ایتدی.

شونده‌ی قیلیب، «آچیب عبرت کوزینی»-دیب آته‌لیک اوگیت بیریب، دنیاده یخشی کیشی هم و یمان کیشی هم هیچ بیرى قالمه‌دی، برچه‌سی بیرین کیتین کیلدی و دورین سوریب کیتدی دیب، انساننی تنگری ذکری و یخشی عمللر بجریش تمان ترغیب ایترا ایکن، بیراق اونینگ دنیا قره‌شی و بیلمی-معرفتی و آنگ عالمی کینگ و سیرقیره لی دیر. هویدا انبیا و اولیا، سلاطین و حکمدارلر، عاشق-معشوقلرگه اشاره ایتیب، بو آچون‌نینگ وفاسیزلیگینی، هیچ کیمگه وفا قیلمسلیگینی تاکیدلب اوتدی. انه شو ذکر ایتیلگن سیمالر و شخصیتلر، هویدا معلوماتی و بیلم ساحه‌سی کینگ لیگی، دینی، تاریخی و ادبی کتابلرنی اوقیب بیلملی و معرفتلی بیر شاعر و عارف بولیب بیتیشگنی دن دلالت بیرده‌ی.

هویدا ایجادیده دین و شریعت یول-یوریغلی و اولرگه بوی‌سونیب عمل قیلیش، غفلت اوقوسیدن اویغانیش، دینی و دنیوی سیوگی، حیات و اونینگ بارلیغلیدن آسیغلیش کویراق انعکاس تاپکن.

هویدا ایجادینی اورگنیش انسانگه، خدادن قورقیش و تینگری بویروغلیرگه ماس یول باریش و عمل قیلیش انساننی یمان و قوله‌ی سیز عمللردن کیچیش و یخشی خلق و اطوار بیلن یشش طرزینی چاغداش و کیلگوسی نسلرگه ساوغه کیلتیره‌دی و تعلیم بیرده‌ی. خلاصه قیلیب ایتکنده هویدا تعلیماتی چوقور انساننی صمیمیت، توغری و حقیقی معناده انسان بولیب یشش، ایشلش و قول محتنی دن نان تاپیب اوزی و باشقه لرگه یخشی خدمت مصدری بولیش، اسلامی شریعت‌گه مطابق عمل قیلیب، یخشی بولیش و یخشیلک قیلیش نی اورگته‌دی.

مأخذلر

بابر، ظهیرالدین محمد. (۱۳۶۲). *بابر دیوانی*، شفیقه یارقین اهتمامی بیلن، کابل: مطبعه دولتی.
حافظ، خواجه شمس الدین محمد. (۱۳۷۲). *دیوان حافظ شیرازی*، تصحیح علی کوچکی، تهران: نشرات مهتاب.

لاهوری، محمد اقبال. (۱۳۸۴). *کلیات اقبال*، به کوشش عبدالله اکبریان راد، انتشارات الهام.
هویدا، خواجه نظر. (۱۳۹۱). *هویدا کلیاتی*، رحیم ابراهیم اهتمامی بیلن، کابل: موسسه انتشاراتی

تعلیمی.

نوابی، علیشیر. (۱۳۶۹). *خمسه: حیرت الأبرار مثنوی سی*، عبدالغفار بیانی اهتمامی بیلن، کابل:

مطبعه دولتی.

نادره بیگیم. (۱۳۶۸). *نادره و شعرهای او*، شفیقه یارقین اهتمامی بیلن، کابل: دولت مطبعه سی.

نتن، مرادویچ ملله یف. (۱۳۹۴). *اوزبیک ادبیاتی تاریخی*، سیدنورالله امینیار اهتمامی بیلن، کابل:

امیری مطبعه سی.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir. (1964). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat

Yayınevi

BANARLI, Nihad Sami. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I. II.,

İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

UÇMAN, Abdullah; ERSOYLU, Halil; İZ, Fahir; KUT, Günay. (2004).

Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, İkinci Cilt, İstanbul:

Ötüken Soğut Neşriyatı.
